

AȘEZĂRILE DIN MUNTENIA ÎN SECOLELE VIII–X

BOGDAN CIUPERCĂ*

Lucrarea¹ este alcătuită din două volume: primul are 446 pagini de text, cu 59 figuri incluse; al doilea are 235 planșe și opt anexe. Volumul I este structurat în următoarele capitole: *I. Introducere; II. Istoria politico-militară a Dunării Inferioare de la venirea triburilor bulgare și până la reconquista bizantină din secolul al X-lea; III. Habitatul și tipul de locuire în secolele VIII–XI; IV. Analiza materialului arheologic; V. Elemente de istorie economică; VI. Rituri și ritualuri funerare în secolele VIII–X; VII. Concluzii istorico-arheologice; VIII. Bibliografie; IX. Repertoriul așezărilor din Muntenia din secolele VIII–XI; X. Catalogul complexelor de locuit din secolele VIII–X.*

Secolele VIII–X au reprezentat pentru istoria sud-estului european și, implicit, pentru zona Munteniei, o perioadă frământată, cu o succesiune de evenimente politico-militare ce și-au pus amprenta pe evoluția comunităților din acest spațiu. Pierderea *limes*-ului dunărean de către Imperiul Bizantin încă de la începutul secolului al VII-lea, la care se adaugă pătrunderea masivă a triburilor slave la sudul Dunării, culminând cu apariția primului țarat bulgar, condus de hanul Asparuh și recunoscut de către împăratul bizantin Constantin IV Pogonatul în anul 681, a modificat raportul de forțe din zonă, influențând și evoluția comunităților umane dintre Carpați și Dunăre.

Această perioadă, care pentru arheologia românească se identifică cu problematica formării poporului român, este relativ bine studiată ca urmare a cercetărilor arheologice efectuate în Muntenia, cercetări care au scos la lumină un număr important de așezări, dintre care amintim pe cele de la: Dridu, Ileana – Podari (jud. Ialomița), Bragadiru, Străulești – Măicănești, București – Băneasa, Bucureștii Noi, Grozăvești, Otopeni (jud. Ilfov și teritoriul Bucureștiului), Târgșoru Vechi, Bucov, Vadu Săpat, Șirna (jud. Prahova).

* Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova; e-mail: bogdanciuperca@yahoo.com.

¹ Teza de doctorat a fost susținută public în data de 20 decembrie 2010 la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, sub conducerea științifică a dr. Radu Harhoiu. Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Alexandru Vulpe, membru al Academiei Române (președintele comisiei), dr. Oana Damian (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române), dr. Dan Gh. Teodor (Institutul de Arheologie Iași), prof. dr. Lukacs Antal (Facultatea de Istorie – Universitatea București).

Abordarea unei asemenea teme de studiu a fost impusă de cantitatea mare de material arheologic rezultat în urma cercetărilor din aşezările din Muntenia, datate în secolele VIII–X, ca şi de nevoia de a aduna acest material, de a-l organiza şi analiza comparativ. Trebuie precizat că, până de curând, dintre siturile cercetate sistematic, numai două beneficiau de o publicare monografică: aşezările de la Dridu² şi Bucov³. Aceştora li s-a adăugat recent monografia sitului de la Şirna⁴. Celelalte aşezări cercetate sunt publicate parţial în articole şi rapoarte de săpătură, de mai mare sau mai mică amploare. Un număr mare de situri a fost semnalat în urma unor periegeze sau descoperiri întâmplătoare.

În istoriografia românească există o dispută veche legată de cultura de tip Dridu, de originea şi cronologia acesteia. În epoca apariţiei conceptului de cultură de tip Dridu⁵ (anii '50–'60 ai secolului al XX-lea) se considera că această cultură se situa, cronologic, în secolele X–XI, poate chiar la începutul secolului al XII-lea; 10–15 ani mai târziu cronologia aceleiaşi culturi acoperea fie secolele VIII–XI, fie secolele VIII–X. Personal, consider că această ultimă plasare cronologică este cea care reflectă realitatea epocii, deoarece cultura de tip Dridu (sau oricare altă denumire unanim acceptată care să definească realitatea arheologică a spaţiului muntean din secolele VIII–X) a apărut şi a evoluat între cele două momente importante pentru zona Dunării de Jos şi anume pierderea *limes*-ului de către bizantini în secolul al VII-lea şi recucerirea acestuia la sfârşitul secolului al X-lea, sub conducerea împăratului bizantin Ioan Tzimiskes. Revenirea bizantină pe linia Dunării la finele secolului al X-lea (în anul 971) constituie termenul *post quem* pentru lucrarea de faţă, deoarece, odată cu refacerea limesului, se instaurează o altă dinamică a relaţiilor politico-militare şi economice în zona Dunării de Jos. Tot acum, la sfârşitul secolului al X-lea, începe să se facă simţită tot mai mult prezenţa pecenegă, care a avut un rol important în evoluţia comunităţilor din Muntenia.

Lucrarea şi-a propus atingerea câtorva probleme importante pentru clarificarea evoluţiei spaţiului muntean în secolele VIII–X: analiza conceptului de cultură de tip Dridu şi încadrarea acesteia în contextul mai larg al civilizaţiei sud-estului european; repertorierea siturilor, cercetate sau doar semnalate, atribuite complexului de tip Dridu din Muntenia; analizarea aşezărilor cercetate sistematic şi delimitarea acestora de cele doar sondate sau evidenţiate în urma unor periegeze; întocmirea unui catalog al locuinţelor cercetate în cadrul aşezărilor muntene; analiza habitatului şi a structurii interne a aşezărilor de tip Dridu; analizarea aşezării de la Târgşoru Vechi şi stabilirea poziţiei sale în cadrul aşezărilor din Muntenia secolelor VIII–X; analiza materialului arheologic rezultat din cercetările întreprinse în aşezările din Muntenia.

² Zaharia 1967.

³ Comşa 1978.

⁴ Olteanu, Grigore, Nicolae 2007.

⁵ Nestor 1958.

Capitolul *Istoria politico-militară a Dunării Inferioare de la venirea triburilor bulgare și până la reconquista bizantină din secolul al X-lea* conține prezentarea desfășurării evenimentelor și a principalilor actori care au dominat spațiul analizat în a doua parte a mileniului I p.Chr.: pierderea *limes*-ului dunărean de către Imperiul Bizantin încă din cursul secolului al VII-lea; pătrunderea masivă a triburilor slave la sudul Dunării; apariția primului țarat bulgar condus de hanul Asparuh și recunoașterea sa de către Bizanț în anul 681.

Capitolul *Habitatul și tipul de locuire în secolele VIII–XI* conține o analiză organizată pe două paliere: structura internă a așezărilor, urmărindu-se modul de ocupare și organizare a spațiului, ca și eventualele utilități existente în afara complexelor de locuire; structura internă a locuințelor, sub toate aspectele, de la sistemul constructiv la dotările funcționale identificate în interior. Lucrarea abordează atât ansamblul de fortificații de la Slon, privit într-un cadru mai larg, legat de problematica eventualelor centre de putere de la Dunărea de Jos, cât și așezările de la Târgșoru Vechi, plasate în contextul celorlalte situri cercetate în zona centrală a Munteniei.

Cunoașterea și reconstituirea habitatului uman din spațiul muntean al secolelor VIII–X reprezintă un demers destul de dificil în condițiile în care, în majoritatea lucrărilor de sinteză este zugrăvit un peisaj politic și etnic foarte bine conturat. Se vorbește în general despre „români” sau despre „străromâni” ca despre o populație clar definită din punct de vedere etnic, care se află într-o perioadă accelerată de constituire a unor formațiuni politico-statale cu teritorii și granițe bine delimitate, în care nu își găsesc locul niciuna dintre populațiile aflate în „migrație”, menționate în izvoarele epocii. De cele mai multe ori, realitățile descrise, uneori destul de convingător, nu au nici un fel de acoperire din punct de vedere științific, fiind vorba doar de deziderate și de un mod cel mult intuitiv de a recrea habitatul și tipul de organizare a teritoriului analizat.

Pentru a putea oferi o imagine de ansamblu asupra răspândirii așezărilor umane din secolele VIII–X pe teritoriul muntean, atât cât permite cercetarea actuală, în lucrare sunt adunate și cartate toate descoperirile atribuite acestei perioade. Acest demers reprezintă un prim pas în încercarea de a recompune imaginea unui teritoriu și a unei epoci, dar și de a înțelege realitățile cu care s-au confruntat cei care au locuit acest spațiu în ultimele trei secole ale mileniului I. Informația analizată este susținută de un repertoriu al așezărilor și de un catalog al complexelor de locuire din Muntenia databile în ultimele secole ale mileniului I.

Din totalul de 558 de puncte identificate până în prezent, în care au fost descoperite vestigii atribuite secolelor VIII–X, în 34 de situri s-au întreprins cercetări arheologice sistematice, în 15 cazuri au fost efectuate sondaje arheologice de mai mare sau mai mică amploare, în 67 de puncte au fost realizate cercetări arheologice preventive, iar restul de 442 puncte au fost identificate în urma unor cercetări de teren sau a unor descoperiri întâmplătoare.

Cercetările arheologice sistematice, întreprinse în 34 de situri, au fost făcute în proporții deosebite și cu diferențe importante de abordare în ceea ce privește modul de publicare a rezultatelor. Trei dintre așezările aparținând secolelor VIII–X care au fost cercetate sistematic au fost publicate monografic: Dridu (jud. Ialomița) – situl eponim al culturii arheologice de la sfârșitul mileniului I, așa cum a fost aceasta configurată de către Ion Nestor –, Bucov și Șirna, (jud. Prahova); o altă categorie de situri este reprezentată de cele cunoscute prin intermediul unor articole, unele de tip monografic: Bucu (jud. Ialomița), Bragadiru (jud. Ilfov), București, cartier Străulești (Măicânești), Dulceanca IV (jud. Teleorman), Însurăței (jud. Brăila), Târgoviște (jud. Dâmbovița), Țândărei (jud. Ialomița), Radovanu (jud. Călărași); un număr destul de mare de situri, unele amplu cercetate, cu o pondere însemnată în economia descoperirilor aparținând acestei perioade, sunt cunoscute în urma publicării unor rapoarte de săpătură, de o mai mare sau mai mică întindere: Târgșoru Vechi, Slon (jud. Prahova), Dulceanca I, Dulceanca II (jud. Teleorman), Piuța Petrii–Orașul de Floci, Podari, com. Ileana, Vlădeni – Popina Blagodeasca (jud. Ialomița), București – Câmpul Boja (jud. Ilfov), Pietroasele (jud. Buzău), Măgura – Buduiasca, Vedea (jud. Teleorman), Voinești (jud. Dâmbovița); o altă categorie de așezări, în care au fost întreprinse cercetări arheologice sistematice, sunt cunoscute prin scurte mențiuni: Domneștii de Sus (jud. Ilfov), Pietroasa Mică (jud. Buzău), Băleni Români (jud. Dâmbovița), Ceptura (jud. Prahova), Drăgănești Olt, Mogoșoaia, Pietrele, Dorobanțu, Bungetu, Mlăjeț – Nehoiu, București – Bălăceanca.

Cercetările de salvare, efectuate atât pe teritoriul orașului București și în împrejurimile acestuia, cât și în partea de sud a Munteniei, pe terasele unora dintre râurile care se varsă în Dunăre, au dus la o serie de descoperiri în județele: Ilfov, incluzând și zona orașului București (26 situri), Călărași (nouă situri), Giurgiu (opt situri), Teleorman (cinci situri), Brăila (șapte situri), Buzău (trei situri), Prahova (două situri), Dâmbovița (două situri) și Ialomița (un sit). Doar în câteva situații au fost valorificate științific rezultatele prin publicarea unor studii monografice sau articole de mai mare consistență: Bucov – Rotari, siturile din zona Greaca – Căscioarele, Vadu Săpat – Cotul Malului, Fetești – Vlașca, Băneasa sat, Vadu Anei, Vâlcele, Ștefan cel Mare, Alexandria – Podul Nou, Alexandria – Hectare etc. În cele mai multe situații nu există decât scurte mențiuni sau, eventual, o publicare incompletă și selectivă a materialului.

Pentru perioada istorică analizată, informațiile cu privire la structura și tipul construcțiilor utilizate ca locuințe sau cu altă destinație (atelieri, dependințe), aparțin exclusiv cercetărilor arheologice desfășurate în ultimii aproximativ 50 de ani. Până în prezent nu beneficiem de informații scrise cu care să poată fi comparate și completate datele arheologice. De aceea, imaginea noastră despre felul în care erau construite și utilizate acele structuri pe care, în mod generic, le definim ca locuințe, este una parțială și marcată în mod inevitabil de subiectivismul demersului fiecăruia dintre cei ce au fost preocupați de această problemă. Orice

analiză de acest gen conține o doză mai mică sau mai mare de eroare, generată de tipul de gândire tehnică cu care fiecare dintre noi a fost înzestrat, la care se adaugă conținutul informației ce a putut fi obținută în timpul cercetării arheologice propriu-zise și modul în care aceasta a fost publicată. De cele mai multe ori nu deținem un set minim de informații, absolut necesare pentru analizarea unei locuințe sau a unei așezări în întregul ei. Cauzele acestor lacune informaționale sunt dintre cele mai diverse, fie că este vorba de locuințe și/sau așezări cercetate parțial pentru că s-au păstrat doar parțial sau a fost realizată doar o cercetare de salvare, fie că este vorba de locuințe și/sau așezări cercetate în proporții semnificative, dar care au beneficiat de o publicare defectuoasă/incompletă/selectivă sau nu au fost încă publicate, chiar dacă de la descoperirea lor au trecut destul de mulți ani. Chiar și atunci când informațiile despre unele așezări sunt incluse în articole sau studii monografice, acestea sunt foarte greu de utilizat din cauza modului defectuos și incomplet de publicare.

Fără a emite pretenția sintetizării totalității informației arheologice publicate, lucrarea repertoriază 325 de structuri de locuire cercetate pe teritoriul de astăzi al Munteniei. Având ca punct de plecare caracteristicile de bază ale complexelor respective, așa cum reies din publicații, am putut stabili o structură tipologică, după cum urmează: 203 locuințe adâncite, 82 de locuințe de suprafață, 26 de locuințe semiadâncite, șase locuințe pentru care nu se precizează tipul constructiv, precum și opt construcții, oarecum singulare până în prezent în peisajul epocii, și anume cele cinci construcții cneziale și cele trei fortificații descoperite la Slon (jud. Prahova).

Capitolul *Analiza materialului arheologic* tratează materialul arheologic dintr-o perspectivă funcțională, punându-se accent pe utilitatea piesei, și se bazează pe inventarul descoperit în cadrul așezărilor cercetate într-o proporție semnificativă. Structura acestui capitol a fost influențată și de ponderea cantitativă a materialului descoperit.

Analiza materialului arheologic are ca punct de pornire materialul ceramic, ce reprezintă cea mai mare parte a inventarului descoperit în cadrul așezărilor muntene din secolele VIII–X, dominând din punct de vedere cantitativ oricare altă categorie de piese. De altfel, încă de la teoretizarea conceptului de cultură de tip Dridu, ponderea ceramicii în cadrul argumentației științifice a fost covârșitoare, trecând oarecum în plan secund restul obiectelor descoperite. Astfel primele artefacte analizate au fost recipientele din lut care reprezintă partea majoritară a inventarului complexelor analizate, abordarea materialului ceramic fiind făcută din perspectiva tehnologiei de producție, a analizei formelor și decorurilor. Materialul ceramic a fost împărțit în: oale cu sau fără torți, căni, căni cu gura trilobată, castroane, ulcioare amforoidale, găleți, vase de provizii, tăvițe și pahare. Separat au fost prezentate particularitățile fundurilor de vase ce prezintă „mărți de olar”.

În funcție de tehnica modelării au putut fi observate trei categorii ceramice, care au pondere diferită în structura inventarului ceramic al așezărilor din spațiul analizat. Majoritatea covârșitoare a recipientelor confecționate din lut au fost

modelate la roata înceată sau roata de mână, indiferent de pasta și tipul de ardere utilizate în procesul tehnologic. În cantități mult mai reduse și doar în unele situri au fost descoperite fragmente ceramice modelate cu mâna sau la roata rapidă (roata de picior). Analizând pasta din care sunt confecționate recipientele și tipul de ardere a acestora, se observă existența a două categorii principale care domină „economia” epocii: vase modelate dintr-o pastă nisipoasă cu diferite grade de granulație, arse în cuptoare cu aport de oxigen (ardere oxidantă) și vase realizate dintr-o pastă compactă, mai fină, arse în cuptoare în care nu se utilizează oxigenul (ardere reducătoare). Excepția de la această „regulă” o constituie fragmentele de vase confecționate din pastă nisipoasă, arse oxidant dar modelate la roata rapidă. De asemenea, mai sunt prezente fragmente de la diferite categorii ceramice (nesemnificative cantitativ) de la vase confecționate din pastă caolinoasă, cu decor pictat sau vase acoperite cu smalt în diferite nuanțe de verde, precum și ceramica bizantină descoperită la Bucov (asemănătoare cu tipul *chafing dish* din Corinth).

Trebuie amintit însă și un amănunt important în economia subiectului, și anume că, poate cu excepția unui caz sau două, nu se cunosc cuptoare de ardere a ceramicii în spațiul dintre Dunăre și Carpați. Fiind greu de crezut că întreaga cantitate de ceramică este rezultatul comerțului, se poate formula ipoteza ca unele dintre cuptoarele identificate în exteriorul structurilor de locuire să fi fost utilizate pentru arderea recipientelor de lut.

Printre obiectele descrise în lucrare, cărora li se dedică subcapitole, amintim: piese de port și de podoabă (mărgelile, cercei, inele, pandantive, catarame), o categorie de inventar arheologic a cărei expresivitate cronologică este mai semnificativă decât cea a recipientelor confecționate din lut; arme (vârfuri de săgeți, vârfuri de sulită sau topoare de luptă), piese cu o cronologie mai fină prin comparație cu artefacte similare descoperite în spațiul moravian și cel sud-dunărean; unelte și ustensile (utilizate în domeniul agricol, meșteșugăresc sau în economia casnică). O categorie importantă de descoperiri o constituie materialele de construcție, de tipul olanelor și cărămizilor, prezente în complexe de locuire a căror structură constructivă nu conține în mod tradițional astfel de materiale, ceea ce a determinat opinii contradictorii legate de producerea lor. Un loc important în peisajul arheologic al secolelor VIII–X îl ocupă depozitele de unelte și arme descoperite în zona Dunării și la curbură Carpaților. Astfel de descoperiri au fost înregistrate la Radovanu și Curcani (jud. Călărași), Bârlogu (jud. Argeș), Ploiești Triaj (jud. Prahova), Budești, Dragosloveni, Obrejița, Răstoaca (jud. Vrancea). În ceea ce privește răspândirea depozitelor descoperite în spațiul extracarpatic, se observă că două dintre acestea se găsesc în apropierea Dunării (Radovanu și Curcani), alte două în apropierea unor căi de comunicații (Bârlogu și Ploiești Triaj), iar cele mai numeroase se concentrează în zona curburii Carpaților (Dragosloveni, Răstoaca, Budești, Obrejița). În ceea ce privește uneltele și armele descoperite în interiorul unor așezări sau în mod izolat (dar fără a aparține unor depozite) se observă existența unui număr mai mare de descoperiri la nord de zona

celor patru depozite de la curbura Carpaților în detrimentul spațiului muntean. Și din perspectiva acestui tip de descoperiri există diferențe semnificative între spațiul sud-carpatic și cel est-carpatic.

Capitolul *Elemente de istorie economică* aduce în discuție o serie de aspecte legate de producția locală și de noțiunea de import, raportate la așezările din Muntenia secolelor VIII–X. În interiorul unora dintre așezările cercetate, unele dintre construcțiile mai „deosebite” au fost interpretate ca „atelier” sau „locuințe-atelier”. Ceea ce le scoate în evidență este mărimea, existența unor cuptoare sau vetre și prezența unei cantități oarecare de zgură de fier. Acest ultim aspect, legat de zgura de fier, a constituit criteriul principal pentru încadrarea construcțiilor în categoria „specială” de „atelier”. După cum se poate constata, complexe definite drept atelier nu se individualizează prin caracteristici arhitecturale deosebite. Practic, dacă am face abstracție de cele câteva elemente de inventar care le califică pentru un statut „privilegiat”, nu am putea deosebi aceste complexe de cele considerate simple locuințe. Nici inventarul acestora nu este unul care să conțină suficiente elemente care să le recomande pentru o astfel de încadrare.

În literatura de specialitate din România nu există o discuție asupra a ceea ce se înțelege prin noțiunea de „import” în arheologia mileniului I la Dunărea de Jos. Unele articole, care par să abordeze această problemă, se limitează la a considera drept import doar piese alese subiectiv și numai pentru a demonstra o legătură privilegiată a populației autohtone cu teritoriile Imperiului Bizantin. În arheologia mileniului I p.Chr., importurile, văzute doar ca piese, și nu tratate prin prisma problemelor pe care le implică, sunt printre cele mai folosite argumente în stabilirea unei cronologii fie a unui spațiu, fie a unei culturi. Problema pieselor susceptibile de a fi considerate importuri și a semnificației acestora merită o atenție aparte, necesitând o vastă și îndelungată cercetare a fenomenului, atât din punctul de vedere al arheologiei tradiționale, al arheologiei teoretice, antropologiei cât și al analizei economice. Importul (referitor la piese arheologice descoperite într-o anumită regiune) implică acțiunea cuiva de a aduce un obiect dintr-o zonă în alta, unde acesta nu exista; astfel când ne referim la importuri ne referim la persoane, la cel care importă, la cel care exportă, la cel care transportă, la nevoile unuia și ale celuilalt, la motivele care au generat acest import. În prezent, noțiunea de import ascunde caracterul de intenționalitate sau nu a modului în care a ajuns respectivul produs dintr-o zonă în alta. Prin intenționalitate ne referim la comerț, daruri sau meșteri specializați, în timp ce prin import neintenționat ne referim la jaf, piese și cunoștințe aduse de prizonieri sau pe alte căi accidentale. Un indiciu în acest sens ar putea fi frecvența prezenței unor piese. Astfel, cu cât mai mică e frecvența, cu atât mai mare este posibilitatea ca respectiva piesă să reprezinte un import neintenționat. De asemenea, cu cât mai mare este frecvența, cu atât crește probabilitatea ca respectiva piesă să fie un import intenționat. Dar și acest indiciu, al frecvenței, se poate referi doar la piesele comune, nu și la cele fastuoase. Trebuie să atragem atenția că intenționalitatea, cel puțin în cazul darurilor, este cea a

„exportatorului” și nu cea a „importatorului”. Frecvența ridicată a unor piese exprimă un anumit grad de cerere. Această nevoie a importatorului privitoare la respectiva piesă ridică semne de întrebare referitoare la capacitatea lui de a copia și de a produce respectiva piesă. Una dintre categoriile de piese cu o mare frecvență de descoperire în spațiul nord-dunărean sunt monedele care, evident, nu au fost produse aici. Totuși nicăieri nu am întâlnit interpretarea monedelor ca fiind un import, considerându-se că și acest teritoriu făcea parte dintr-un sistem de circulație monetară. Dacă, însă, acest sistem nu există, iar monedele sunt privite ca o sursă de materie primă, ele fiind folosite pentru a crea piese din bronz sau argint, atunci nu cumva putem vorbi despre importuri? Un alt aspect al importurilor este că ele pot duce la apariția unor imitații în teritoriul nou creat. În acest mod pot fi interpretate unele fibule turnate romano-bizantine, care reprezintă imitații barbare ale unor modele provenite din imperiu, și, probabil, tot așa s-ar putea interpreta și paharele de lut din mediul cerneahovian, care imită ca formă și decor paharele din sticlă.

Capitolul *Rituri și ritualuri funerare în secolele VIII–X* conține un repertoriu al manifestărilor funerare întâlnite în spațiul muntean, în care au fost incluse, pe lângă binecunoscutele necropole birituale sau de incinerare, plasate în vecinătatea Dunării, și o serie de descoperiri cu caracter funerar, de cele mai multe ori izolate, a căror prezență ridică o serie de probleme, rămase nerezolvate.

Problematika necropolelor din secolele VIII–X a prins istoriografia românească între demonstrarea apartenenței „*vechi românești*” a mormintelor de inhumație și în special a celor care prezintă orientare creștină și analiza obiectivă a materialului arheologic. Dacă până în anul 1989 nu au fost publicate lucrări de sinteză care să analizeze ritul și ritualul funerar al secolelor VIII–X, acest subiect fiind tratat mai mult decât „expeditiv” în lucrările dedicate istoriei celei de-a doua jumătăți a mileniului I, după această dată se constată o preocupare constantă pentru această temă. Semnalul a fost dat de publicarea în anul 1992 a lucrării lui Uwe Fiedler⁶, care este și primul studiu de o asemenea amploare cu privire la necropolele din stânga și dreapta Dunării de Jos. Cercetătorul german, în urma unei îndelungate documentări, realizează în lucrarea sa o foarte bună prezentare a materialului arheologic descoperit în cadrul necropolelor analizate, întocmind o tipologie originală a materialului ceramic, care i-a permis reevaluări și, în unele situații, datări noi. Una dintre restanțele arheologiei românești referitoare la cercetarea mileniului I rămâne publicarea integrală a complexelor funerare și a inventarelor acestora. Trebuie remarcat faptul că, în analiza sa, Uwe Fiedler nu a putut utiliza decât materialul publicat și, în câteva situații, datorită bunăvoinței unora dintre arheologii români, și o mică parte a materialelor nepublicate. Dacă avem în vedere că cercetarea, de către arheologul Gheorghe Matei, a celei mai mari necropole descoperite și săpate, la nordul Dunării, cea de la Platonești, a fost finalizată în anul

⁶ Fiedler 1992.

2002, există suficiente argumente în favoarea unui nou demers privind necropolele de la Dunărea de Jos.

Capitolul *Concluzii istorico-arheologice* punctează o serie de aspecte legate de analiza comparată a realităților arheologice ale spațiului muntean din secolele VIII–X cu cele aflate în zona Dunării inferioare sau mijlocii (Transilvania, Moldova, Republica Moldova, Ucraina, Bulgaria, spațiul Morav, zona Pannoniei), pornind de la structurile de locuire și modul de amenajare a spațiului până la inventarul descoperit în cadrul cercetărilor întreprinse.

Realitatea arheologică a așezărilor nu poate fi separată de aceea a necropolelor. O serie de descoperiri care nu aparțin cu certitudine nici așezărilor, nici necropolelor, deoarece nu au fost identificate prin săpături arheologice lămuritoare, sunt greu de plasat și de utilizat. Materialele arheologice rezultate în urma cercetărilor arheologice de suprafață nu pot să indice decât existența în punctul respectiv a unui sit arheologic, nefiind reprezentative pentru a fi folosite în cadrul unor analize comparative sau calitative. Nu se poate considera că un sit sau altul, în care nu s-au efectuat săpături arheologice, este contemporan cu un sit care a beneficiat de o cercetare sistematică. Punctele reperate în urma cercetărilor de suprafață pot fi utilizate pentru a crea o imagine asupra întinderii teritoriale a unui orizont cultural și, eventual, pentru a semnală o anumită densitate de locuire. Pentru periodizări și analize trebuie utilizate siturile ce au fost cercetate într-o proporție semnificativă și, mai ales, au fost publicate satisfăcător (eventual o publicare cât mai detaliată a complexelor).

Din punctul de vedere al cronologiei relative se observă existența mai multor orizonturi de locuire în cadrul așezărilor muntene din secolele VIII–X. În cadrul acestui demers trebuie luate în considerare acele piese care, datorită circulației și impactului avut din punctul de vedere al modei și al utilității, au o expresivitate cronologică mai mare.

Un prim orizont cronologic timpuriu poate fi legat de prezența și relațiile călăreților avari cu spațiul Dunării Inferioare. Acestui orizont îi pot fi atribuite unele dintre tiparele descoperite în Valea Budureasca, mormântul de avar de la Târgșoru Vechi, unele vârfuri de săgeți de la Bucov și Dulceanca, ceramica galbenă din necropola de la Sultana etc. În ceea ce privește descoperirile de la Dulceanca, acestea sunt strâns legate de realitățile economice de la Dunărea Mijlocie, dar și de confruntările de la Dunărea Inferioară; în acest stadiu al cercetării, situl de la Dulceanca pare a reprezenta o placă turnantă din punct de vedere cultural între mediul avar și spațiul Dunării Inferioare. Prezența, fie ea și sporadică, a avarilor în Muntenia și în alte teritorii învecinate (Oltenia și sudul Moldovei) în secolul al VIII-lea, este marcată printr-o serie de descoperiri care par să sugereze acest fapt: mormântul de călăreț de la Târgșoru Vechi, unele aplici descoperite la Budureasca, precum și piese din inventarul unora dintre mormintele din necropolele de la Izvoru (aplici de centură) și Sultana (limbi de centură și ceramică galbenă).

Situl cel mai timpuriu din punct de vedere al datării materialului arheologic este cel de la Dulceanca, care documentează, până în prezent, o situație deosebită în peisajul arheologic al secolelor VIII–X. Una dintre particularitățile sale este asocierea dintre ceramica arsă oxidant, decorată prin incizie, lucrată la roata rapidă (roata de picior) și ceramica cenușie, arsă inoxidant. Pe baza prezenței ceramicii lucrată la roata rapidă și a lipsei ceramicii modelată la roata de mîna datarea sitului a oscilat între secolul al VII-lea și secolul al VIII-lea. Acest tip ceramic este rar întâlnit în cadrul așezărilor din Muntenia a căror existență s-a derulat pe parcursul secolelor VIII–X. În cadrul așezărilor cercetate la Bucov, ceramica modelată la roata rapidă se găsește într-o cantitate apreciabilă, fiind practic singurul loc din Muntenia unde a fost descoperit un număr mare de fragmente din care s-au putut întregi vase. Ceramica fină de culoare cenușie arsă inoxidant și decorată prin lustruire este principalul indicator cronologic care pledează pentru datarea siturilor de la Dulceanca (în primul rând Dulceanca IV – unde există cele mai multe complexe – și Dulceanca III) în secolul al VIII-lea.

Aceluiași orizont timpuriu îi aparțin unele locuințe semiadâncite de la Târgșoru Vechi, în care nu se întâlnesc materiale ceramice cenușii, descoperirile de la Vadu Săpat, plasate cronologic în prima parte a secolului al VIII-lea, și, posibil, unele locuințe de la Șirna, aparținând nivelului datat cu o monedă de la Nichifor I.

În trei necropole muntene este menționată prezența unui tip ceramic caracteristic mai ales necropolelor slavo-avare din Pannonia. Astfel de recipiente, confecționate dintr-o pastă de culoare galbenă, datată în a doua jumătate a secolului al VIII-lea, sunt semnalate la Sultana, Păuleasca și Izvoru. La Sultana, prin raportare la necropolele panoniene, acest tip de vas se întâlnește în câte un exemplar și în trei poziții diferite. Cu toate acestea, procentul ceramicii modelate din pastă de culoare galbenă (1,67%) din totalul materialului ceramic descoperit la Sultana, se încadrează în limitele procentuale întâlnite în necropolele de la Dunărea mijlocie.

Secolul al IX-lea este reprezentat prin cele mai multe dintre complexe cercetate în cadrul așezărilor de la Bucov. Inele de tâmplă, dintr-o sârmă de bronz în formă de verigă simplă descoperite la Bucov, se regăsesc și în necropolele avare târzii, în cele de la Novi Pazar, dar și în necropolele din sudul Munteniei. Varianta lucrată dintr-o sârmă de bronz, pătrată în secțiune și apoi răsucită, are analogii în Pannonia și Slovacia. Varianta cu o mică sferă neornamentată este menționată la Greaca și Radovanu. Pentru o datare, în prima parte a secolului al X-lea, a unora dintre locuințele cercetate la Târgșoru Vechi pledează recipientele din lut cu torți interioare și catarama tip liră descoperită în locuința B 37.

Datate la Bucov începând cu secolul al VIII-lea și până în secolul al X-lea, recipientele de tip *chafing dish* își au originea în ateliere bizantine de pe teritoriul Greciei și lipsesc din nordul Peninsulei Balcanice, zona Dobrogei și zona Serbiei. Piese de la Bucov se consideră a fi realizate de meșteri bizantini transplantați la

nordul Dunării. Unele fragmente descoperite la Chirnogi pot fi atribuite unor piese similare.

Una dintre problemele acestei perioade este cea a relației cronologice dintre necropolele și așezările de la Dunărea Inferioară. Poziționarea majorității necropolelor cercetate până în prezent în apropierea Dunării, ilustrând o cartare diferită a fenomenelor funerare față de cea a așezărilor, a constituit un argument pentru legarea acestora de manifestările similare din cadrul teritoriului primului ȋarat bulgar. Nu se poate să nu remarcăm că nu există, până în prezent, o situație care, pentru o altă perioadă, cea a secolelor III–IV, este o realitate bine cunoscută – prezența spațiului funerar în apropierea așezării. Acest comportament funerar poate fi rezultatul actualului stadiu al cercetării sau poate să reflecte o anumită raportare față de moarte și de investire a teritoriului din apropierea Dunării cu rolul de spațiu destinat defuncțiilor. Existența, și în zona subcarpatică, a unor înmormântări, mai mult sau mai puțin izolate, unele încă insuficient documentate prin cercetări arheologice, altele corect încadrate cronologic, cum ar fi cele de la Târgșoru Vechi și Vadu Săpat, ar putea deschide calea pentru noi interpretări.

Prin compararea ceramicii cenușii lustruite descoperite în necropole cu cea din așezările de la Dridu și Bucov, utilizând tipologia realizată de Uwe Fiedler, se observă următoarele: așezările de la Bucov s-ar plasa cronologic în intervalul cuprins între anii 700–900, iar așezarea de la Dridu ar aparține intervalului cuprins între anii 750–850, ceea ce ar sugera o datare mai timpurie pentru situl de la Dridu decât cea atribuită până acum și contemporaneitatea cu situl de la Bucov.

Din compararea inventarului arheologic, se observă că piesele de port și podoabă apar în număr mai mare în cadrul necropolelor decât în așezări. Dacă prezența acestor categorii de piese cu predilecție în cadrul inventarului funerar este explicabilă și nu reprezintă o situație specială, existența unui număr mult mai mare de cuțite în morminte decât în locuințe este o situație mai puțin întâlnită. Din punct de vedere al inventarului, în așezări au fost descoperite în special piese de uz casnic și piese de armament. De altfel, fierul reprezenta o marfă extrem de căutată și care era obținută cu destulă greutate, fapt demonstrat și de anumite prevederi din legislația bizantină care interziceau comercializarea acestui produs dincolo de granițele imperiului. Raritatea pieselor confecționate din fier, fie unelte, fie arme reprezintă una dintre explicațiile pentru fenomenul apariției depozitelor de obiecte din fier din câmpia munteană și curbura Carpaților.

Definirea conceptului de cultură de tip Dridu a pornit de la descoperirile arheologice ale anilor '50–'60 ai secolului al XX-lea, pe baza sitului celui mai reprezentativ sau primul cercetat în proporții semnificative, practică des întâlnită în arheologia vremii. Evoluția ulterioară a conceptului a fost marcată de puternice influențe politice, dar și de dezbateri științifice care au încercat să așeze în cadre bine definite realitățile arheologice ale ultimelor secole ale mileniului I p.Chr. Consider că ne putem raporta în continuare la cultura de tip Dridu ca la „expresia arheologică caracteristică spațiului muntean al secolelor VIII–X”.

BIBLIOGRAFIE

Comșa 1978	Comșa, M., <i>Cultura materială veche românească</i> , București.
Fiedler 1992	Fiedler, U., <i>Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau</i> , Bonn.
Nestor 1958	Nestor, I., <i>Contributions archéologiques au problème des proto-roumains. La civilisation de Dridu. Note préliminaire</i> , Dacia N.S. 2, 371–382.
Olteanu, Grigore, Nicolae 2007	Olteanu, Șt., Grigore, N., Nicolae, V., <i>Comunitatea sătească de la Șirna, județul Prahova (secolele II–X), în lumina izvoarelor arheologice</i> , București
Zaharia 1967	Zaharia, E., <i>Săpăturile de la Dridu</i> , București.